

Тема 1.

ВСТУП ДО ПЕРЕКЛАДАЦЬКОГО ФАХУ

План

1. «Слово» про переклад.
2. Предмет, об'єкт і задачі лінгвістичної теорії перекладу.
3. Загальна та часткова теорії перекладу.
4. Переклад як вид людської діяльності та діяльності перекладача.

1. «Слово» про переклад

Слово *переклад* є зрозумілим і звичайним для всіх. Воно існує майже в кожній мові в різних контекстах: переклад твору, зробити переклад, надрукувати переклад, у процесі перекладу та ін. За даними академічного Словника української мови в 11 томах слово *переклад* означає: 1) процес людської діяльності, спрямований на передання інформації з мови-оригіналу (МО) на мову-перекладу (МП); 2) результат перекладацького процесу, тобто твір, речення та ін., викладений усно або на папері; 3) вид людської діяльності, спрямований на відтворення певного тексту МО в МП; 4) це умовна назва навчальних дисциплін, які вивчають особливості перекладацької діяльності, техніку виконання перекладу, процес перекладу, його види, способи, жанри та ін., результат діяльності перекладача.

Переклад з однієї мови на іншу – це ремесло, яке існувало зі споконвічних часів. Багато тисяч років тому племена, що говорили різними мовами, спілкувалися одне з одним, і вже тоді виникла потреба у перекладачах. Спочатку були перекладачі-аматори, згодом з'явилися професіонали. Спочатку перекладали, довго не мудруючи, потім виникли теорії перекладу. З розквітом художньої літератури почали говорити про переклад як про мистецтво. Як перекладати? Дискусія на цю тему триває вже не перше тисячоліття. Одні вимагали дослівного перекладу тексту на шкоду мові, якою перекладали. Інші намагалися донести до читача лише зміст тексту.

Французькі перекладачі ще у XVII столітті написали багато статей на захист буквального й вільного перекладу. Із властивою французам грайливістю один із них порівняв переклад з жінкою і говорив, що від

перекладу , як і від жінки, неможливо вимагати , щоб він був одночасно і красивим і вірним .

Невірність перекладу нерідко була причиною дипломатичних конфліктів. В Італії навіть була приказка: *«Перекладачі-зрадники»*. Колись переклад вважали справою, яка потребує великих спеціальних знань, але малоповажною. Філософ Монтеस्क'є, наприклад, відмовився вважати переклад творчою роботою.

Зараз невичерпне старання перекладачів отримало загальне визнання. Переклад, і як мистецтво, як ремесло, надзвичайно удосконалився. І вже немає тієї галузі, в якій не потребувалися би послуги перекладачів.

Переклад опинився у центрі людських проблем . Життя вимагає тісного спілкування з іншими народами, і руйнуються давні поняття й упередженості.

У науковій та літературно-критичній літературі існує багато висловлювань відомих людей про переклад та перекладачів, деякі з них наведенні нижче.

О.В. Федоров: *«Перевод означает умение выразить верно и полно средствами одного языка то, что уже выражено ранее средствами другого языка»*.

І.В.Гёте: *«Переклад повинен не просто слугувати замість оригіналу, а повністю його замінювати»*.

І.А. Кашкін: *«Переводчику следует прорваться к первоначальной свежести непосредственного авторского восприятия действительности»*. Учений стверджував, що відчуття чужоземності у перекладі досягається *«не поверхностным копированием чужезычества, а путём глубоко понятной и чутко переданной сути, в которой заключена национальная особенность оригинала»*.

В. Гумбольдт: *«Перевод достигает своей высшей цели, пока и поскольку в нём ощущается чужое, но не чуждое; там, где чуждое проявляется как таковое и, может быть, даже затемняет чужое, там переводчик выдаёт, что он не дорос до своего оригинала»*. *«Каждый язык описывает вокруг народа, которому он принадлежит, круг, из пределов которого переводчику следует выйти, вступая в другой круг»*.

А.А. Фет: *«Заменить подлинник не только затруднительно, но физически невозможно»*.

Н Г. Чернишевський: *«Переводная литература у каждого из европейских народов имела очень важное участие в развитии народного самосознания... Поэтому историко–литературные сочинения только тогда не будут страдать очень невыгодной односторонностью, когда*

станут на переводную литературу обращать гораздо больше внимания, нежели как это обыкновенно делается теперь».

О. С. Пушкін: «Перевод – самый трудный род литературы». Він також піддав різкій критиці як «исправительные переводы», так і спроби переманити «слово в слово». Думка Пушкіна «передавать дух, а не букву», показывая писателей «в их собственном виде, в их народной одежде»

Пітер Устінов: «Человек, наделённый слишком многими способностями, кончает свою карьеру в должности переводчика в ООН». «Я не сторонник универсального языка. Конец истории с Вавилонской башней мне по душе. Если бы все мы понимали друг друга без переводчиков, мы бы давно уже погубили друг друга. Думаю, многих серьёзных кризисов удалось избежать потому, что переводчик намеренно или случайно исказил то, что один государственный муж сказал другому».

Юліан Тувим: «Переведённое стихотворение должно показывать то же самое время, что и оригинал. Труд переводчика сродни труду часовщика».

Англійський дослідник Т. Севорі: «Переклад має передавати слова оригіналу. Перекладає передавати думки оригіналу. Переклад має відобразити стиль перекладача».

Г. Гейне: «Перевод что женщина: если она красива, она не верна, если верна – некрасива».

К. Гельвецій: «Чтобы хорошо перевести сочинение, именно во второй раз дать ему жизнь – на своём языке. Достаточно, чтобы в портрете была видимость подобия. Нужно переводить не слово в слово, а передавать красоту красотой».

М. Твен: «Мало что на свете может сравниться со скукой, которую вызывает в нас хороши перевод».

В. С. Витгридов: «Перевод – одно из древнейших занятий человека».

К. Чуковський: «Для приобщения новых читателей к бесценному литературному наследию всех времён и народов – нужна была история художественного перевода, вооружающая переводчика и ясными принципами, дабы каждый, даже рядовой переводчик мог усовершенствовать свое мастерство». «В переводе должно быть передано главное, художественная индивидуальность переводимого автора во всём своеобразии своего стиля».

2. Предмет, об'єкт і завдання лінгвістичної теорії перекладу

У наш час можна впевнено стверджувати, що лінгвістична теорія перекладу міцно ствердилася як самостійна наукова дисципліна. Проте до сих пір залишається невирішеною ціла низка принципів питань, котрі визначають статус теорії перекладу. Одним із дискусійних питань серед науковців незалежної України залишається і на сьогодні питання про **ПРЕДМЕТ** та **ОБ'ЄКТ** теорії перекладу. Початок розвитку перекладознавства в Україні і близькому зарубіжжі припадає на радянську добу, тобто на часи існування СРСР. В той час на теренах сучасної України перекладачів готували лише такі провідні виші, як Київський національний університет ім. Т.Шевченка, Харківський національний університет ім. В.Каразіна та Одеський національний університет ім. І Мечникова. Так ось, ще за часів радянської доби велася гостра полеміка з часто протилежними думками щодо **ПРЕДМЕТА** та **ОБ'ЄКТА** теорії перекладу. Так, радянські вчені Ісаак Йосипович Рєвзін та Віктор Юлійович Розенцвейг стверджували, що **ОБ'ЄКТ** перекладу являє собою сам процес перекладу, при якому здійснюється перехід від однієї системи знаків до іншої та який може бути описаним в семіотичних термінах. Ці автори проводять принципове розмежування між процесом перекладу та результатом перекладу. Вони виходять з того, що традиційно наука про переклад будувалася як наука нормативна, головними завданнями якої були фіксація результату перекладу та вироблення критеріїв оцінки і якості перекладу.

Нормативна теорія перекладу вибудовувалася емпірично, на основі зіставного аналізу першотвору і перекладу. Теоретичні засади при цьому запозичувалися з лексикології, граматики, стилістики та літературознавства. При такому підході, на думку І.Й. Рєвзіна та В.Ю.Розенцвейга, неможливо досягти теоретичного пізнання процесу перекладу. Адже наука, яка прагне описати переклад як процес, має бути не нормативною, а теоретичною. Тобто вона має описувати не те, що має бути, а те, що закладено в самій природі явища.

Проти такої точки зору виступив Олександр Давидович Швейцер, який вважає, що таке категоричне протиставлення теоретичного та нормативного підходів не є оправданим. Адже виключення із розгляду результатів процесу перекладу невиправдано звужує **ПРЕДМЕТ** теорії перекладу та не сприяє виявленню його суті. На думку вченого, переклад являє собою цілеспрямовану дію, яка відповідає певним вимогам і нормам та яка орієнтується на досягнення певного результату. Ці норми відображають ціннісну

спрямованість перекладача, без врахування якої неможливо задовільно пояснити логіку перекладацьких рішень. Отже, О.Д.Швейцер включає в **ПРЕДМЕТ** теорії перекладу як сам процес перекладу, так і результат процесу перекладу. Як бачимо, дослідники перекладу стараються визначити **ПРЕДМЕТ** теорії перекладу без врахування того, що переклад – це складне, комплексне явище, на яке впливають багато найрізноманітніших факторів [цит. за : 10, с. 20].

І розуміння саме цієї обставини досягається в тій чи іншій мірі в працях Вілена Наумовича Комісарова. На його думку, саме результат перекладу являє собою ту безпосередньо явну реальність, на основі аналізу якої можна зафіксувати, як відбувався процес перекладу. Лінгвістична теорія перекладу має справу як з текстами мови оригіналу (МО) та текстами мовою перекладу (МП), так із власне процесом перетворення текстів першотвору в текст перекладу. Проте і такий підхід не є достатнім. Адже перекладацька діяльність носить за визначенням посередницький характер. Завдяки перекладу забезпечується можливість міжмовної комунікації. А це означає, що для створення повноцінного перекладу тлумач має приймати до уваги особливості автора вихідної інформації та особливості адресата(тів): їхні знання, їхній досвід, а також усі інші особливості міжкультурної комунікації, які можуть впливати на хід та результати процесу перекладу. І це означає, що **ПРЕДМЕТ** теорії перекладу має комплексний характер та не обмежується лише процесом перекладу і його результатом. Лінгвістична теорія перекладу, на думку В.Н.Комісарова, розглядає переклад в широких рамках міжкультурної комунікації та вивчає усі її аспекти та визначальні фактори, як власне мовні, так і зовнішні по відношенню до мови, які прямо чи опосередковано впливають на вибір мовних одиниць в процесі перекладу.

Отже, як бачимо із цієї полеміки, серед науковців немає єдності щодо використаної ними термінології. Перш за все привертає увагу відсутність чіткого розмежування між поняттями **ПРЕДМЕТ** наукового дослідження та його **ОБ'ЄКТ**. Було б виправданим як **ОБ'ЄКТ** дослідження розглядати саме те, що дійсно належить до кола матеріальних благ світу, а як **ПРЕДМЕТ** дослідження – певну проблему, на рішення якої саме і направлене наукове дослідження. Виходячи з цього, під **ОБ'ЄКТОМ** лінгвістичної теорії перекладу слід розуміти посередницьку перекладацьку діяльність в рамках міжкультурної комунікації, яка проявляється безпосередньо як процес перекладу та яка відображена в результатах перекладу. **ПРЕДМЕТОМ** теорії перекладу слугує вивчення закономірностей

процесу перекладу та факторів, які впливають на хід процесу перекладу та визначають результат перекладу.

3. Загальна та часткова теорії перекладу

Загальна теорія перекладу – наукова дисципліна, яка вивчає за допомоги різних методів та прийомів структуру перекладу та найбільш загальні його закономірності. Загальна теорія перекладу зазвичай протиставляється так званим частковим теоріям перекладу, які, в свою чергу, розгалужуються на два великі розділи. Перший із них розглядає закономірні відповідності форм двох конкретних мов та регулятивні засоби переходу від конкретної мови А до конкретної мови Б, і навпаки. Це, наприклад, часткова теорія перекладу німецької і української, англійської і української, російської і української, польської і української та інших мовних пар. Як бачимо, часткові теорії перекладу найтіснішим чином мають справу із зіставною (контрактивною) лінгвістикою. Другий вивчає часткові закономірності певних видів перекладацької діяльності, притаманних саме цим видам перекладу, вказуючи на їхні відмінності від інших видів перекладу. Сюди належать, наприклад, теорія художнього перекладу тощо. До теоретичних напрацювань цього розділу належать окремі теорії перекладу: теорія військового перекладу, юридичного, економічного, медичного, технічного тощо. Загальні ж закономірності перекладу як інтелектуальної діяльності, які притаманні усім видам перекладу незалежно від зіставних мов, від форми перекладацької діяльності та умов її проведення, незалежно від змісту та прагматичної спрямованості текстів перекладу, вивчаються загальною теорією перекладу.

Як не парадоксально, але переклад як одна із самих давніх та складних видів людської діяльності має досить молоду теорію. Хоча за віком вона є такою ж як генетика та кібернетика. Для того щоб зрозуміти, в чому полягає складність перекладацьких зусиль та які протиріччя приходиться долати перекладачеві, щоб максимально об'єктивно оцінити доречність та обґрунтованість перекладацьких дій, а саме їхні «плюси» і «мінуси», необхідно виявити суттєві ознаки перекладацької діяльності та досконало вивчити її структуру. Окрім того, слід визначити характер відносин між трьома постійними співучасниками перекладу: **АВТОРОМ (ВІДПРАВНИКОМ)** вихідного тексту, **ПЕРЕКЛАДАЧЕМ** та **АДРЕСАТОМ (ОТРИМУВАЧЕМ)** тексту перекладу. Розпочати

вивчення питань загальної теорії перекладу доречно з аналізу самого поняття **ПЕРЕКЛАД**.

На сьогодні відомо багато різних визначень перекладу. Кожен дослідник, який прагне розробити власну теорію, як правило, подає і своє тлумачення об'єкту дослідження. Так, наприклад, французький тлумач та теоретик перекладу Едмон Карі пояснює складнощі у визначеннях перекладу таким чином: «Поняття перекладу насправді є досить складним не тільки тому, що в наш час число його тлумачень різко збільшилося, але і тому, що воно постійно змінювалося протягом століть. Можливо, саме це обтяжувало роздуми багатьох авторів, які, погоджуючись з думкою попередників або піддаючи їх критиці, самі не помічали, що не завжди говорили про одне і те ж». Насправді, переклад являє собою надзвичайно складне та багатогранне явище, описати всі суттєві сторони якого одним, навіть досить розвернутим, визначенням дуже складно, або й взагалі неможливо. Перш за все слід мати на увазі, що саме слово **ПЕРЕКЛАД** є багатозначним і навіть в межах даної наукової дисципліни співвідноситься щонайменше з двома різними поняттями: **ПЕРЕКЛАД** як певна інтелектуальна діяльність, тобто **ПРОЦЕС**, і **ПЕРЕКЛАД** як результат цього процесу, продукт діяльності, інакше кажучи, словесний твір, створений перекладачем.

4. Переклад як вид людської діяльності та діяльності перекладача.

Переклад є видом діяльності людини, що спрямований на відтворення одиниць мови оригіналу в мові перекладу. У наш час поступово підвищується інтерес до перекладу як виду діяльності, оскільки перекладацька справа, яка стимулюється розвитком літератури, зростанням науки як системи знань, інтенсифікацією міжнародних контактів тощо, набуває в наш час неабиякого значення. Про це свідчить велика кількість праць, присвячених окремим питанням перекладу, а також їх актуальність: переклад вивчається багатьма науковими дисциплінами (мовознавством, літературознавством, мистецтвознавством, дипломатичною, військовою, інженерною, комп'ютерною справами, культурологією та ін.). К. Райс і Х. Фермеєр вважають, що переклад – це перш за все різновид практичної діяльності перекладача, а успіх усіякої діяльності визначається тим, якою мірою вона досягла своєї мети. Переклад завжди здійснюється для чого-небудь. Перекладач намагається виконати певне завдання, яке він сам перед собою

поставив або одержав від замовника, в інтересах якого і за дорученням якого відбувається процес перекладу. Цілі перекладу можуть бути вельми різноманітними. Отже, тексти, одержані в результаті перекладів, будуть принципово відрізнятися один від одного. При цьому не має значення, наскільки переклад відповідає оригіналу, адже він орієнтований на певне завдання, має певну мету.

Переклад як результат діяльності перекладача являє собою текст, викладений МП усно або на папері. Зв'язок такого перекладу з оригінальним твором є динамічним; він залежить від самого тексту, ситуації і функції перекладу:

- спеціальні тексти більш тісно пов'язані з конкретною ситуацією, внаслідок чого легше встановити функцію таких перекладів;
- чим конкретнішою є ситуація, а функція – яснішою, тим сильнішою є орієнтація на текст перекладу;
- чим більш «літературним» є текст оригіналу або перекладу, тим сильнішою є залежність від «активізації» читача;
- чим більш «літературним» є текст перекладу, тим вищий статус оригіналу як витвору мистецтва [20, с. 85].

Найкращим і найталановитішим буде вважатися такий переклад, в якому вдалося зберегти єдність змісту і форми, правильно відтворити авторську інтенцію, авторський стиль. Переклад може бути здійсненим з однієї мови на іншу (споріднену, неспоріднену, близькоспоріднену); з літературної мови на діалект або навпаки; з давньої мови на сучасну [7, с. 201] та ін.

Своєрідною в теорії перекладу є позиція Т. Севорі щодо визначення вимог (автор називає їх принципами) до перекладу. Проаналізувавши теорії різних авторів, дослідник дійшов висновку, що як таких загальноприйнятих принципів перекладу не існує взагалі. На доказ цього постулату він наводить перелік опозиційно підібраних подібних формулювань, серед яких висуваються протилежні, іноді – взаємно заперечні вимоги:

- Переклад має передавати слова оригіналу.
- Переклад має передавати думки твору-оригіналу.
- Переклад має читатися як оригінал.
- Переклад має читатися як переклад.
- Переклад має відображати стиль оригіналу.
- Переклад має відображати стиль перекладача.
- Переклад має читатися як твір, сучасний оригіналу.

- Переклад має читатися як твір, сучасний перекладачеві.
- Переклад може допускати виправлення і доповнення.
- Переклад не може допускати виправлень і доповнень.
- Віршовані твори необхідно перекладати прозою.
- Віршовані твори необхідно перекладати тільки віршованою формою [цит. за : 3, с. 18].

Т. Севорі відзначає, що перекладач сам повинен вибрати шлях між буквальним і вільним перекладом. Для цього твір МП має бути подібним до оригіналу, читатися як оригінал, наскільки це дозволяють норми МП. Інша справа, що різні типи перекладу враховують не всі, а лише деякі з перелічених вимог; і ті з них, що притаманні свавільному перекладу, не можуть бути властивими адекватному перекладу і т. д. Таким чином, для створення цілком позитивного, вдалого перекладу необхідно не тільки передати зміст, а й відтворити форму твору МО в МП, зберегти метрику (для поетичних творів), образність, мовні засоби, стилістичні фігури, тропи, а також передати прагматику твору і авторську інтенцію.

Питання для самоконтролю:

1. У чому полягає складність виокремлення перекладознавства як самостійної галузі філологічної науки?
2. Наведіть відомі вам визначення перекладу.
3. Що становить об'єкт та предмет перекладознавства?
4. У чому полягають відмінності між загальною та частковою теорією перекладу?
5. Назвіть видатних представників галузі перекладознавства.

Тема 2.

ІСТОРІЯ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ ДІЛЬНОСТІ : АНТИЧНИЙ ПЕРІОД

План

1. *Перекладацькі традиції давніх цивілізаційних культур.*
2. *Перекладацькі традиції у Стародавній Греції.*
3. *Розвиток перекладу у Давньому Римі.*